

UDK 811.163.6'34

Hotimir Tivadar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

NORMATIVNI VIDIK SLOVENŠČINE V 3. TISOČLETJU – KNJIŽNA SLOVENŠČINA MED REALNOSTJO IN IDEALNOSTJO

Slovenski (knjižni) jezik je v strokovni in laični javnosti pogosto predstavljen kot težko naučljiv in težaven jezikovni kod, ki dela pripadnikom različnih narečij precejšnje težave, kar je bilo tudi zapisano v Toporišičevi Slovenski slovnici. Na drugi strani pa naj bi (verjetno tudi zaradi domnevne neenotnosti in težavnosti) izgubljal na svoji prestižnosti. Analiza samoglasnikov, ki jo bomo predstavili v tem članku, nam dokazuje ravno nasprotno – enotni knjižni jezik opravlja svojo funkcijo v realni idealni podobi in se pri tem ne ozira niti na narečno različnost govorcev.

The Slovene (standard) language is often considered by both the expert community and the lay public to be a difficult linguistic code to acquire, presenting considerable difficulties for speakers of various dialects, which is also stated in Toporišič's Slovene Grammar. On the other hand, it is also believed – probably due to its presumed inconsistency and difficulty – to be losing its prestige. The analysis of its vowels, which is presented in the article, demonstrates just the opposite, i.e., the uniform standard language fulfills its function in the ideal form in practice without regard to the dialectal diversity of its speakers.

Ključne besede: knjižnojezikovna norma, govornjeni jezik, medijski govor, fonetične analize, samoglasniki

Key words: standard language norm, spoken language, media speech, phonetic analysis, vowels

1 Združevalna moč in specifičnost knjižnega jezika

Knjižni jezik je po svoji naravi neke vrste konstrukt, pa če upoštevamo češko situacijo (Stich 1991: 57–62)¹ ali pa slovensko združevanje okoli (enotnega) knjižnega jezika – že sam začetek knjižnega jezika s Trubarjem in Dalmatinovo Biblijo (Toporišič 1993, Grdina 1993; prim. Grdina 1999: 122–136)² je pomenil neke vrste ustvarjanje vseslovenskega jezika (do katerega, tj. do jezika 16. stoletja, se je pri normiranju vračal tudi S. Škrabec), dejansko uresničenje te nacionalne težnje pa je doživel s programom Zedinjena Slovenija in »novimi oblikami« (Breznik 1982: 87).³

¹ Stich pravi, da je novodobni češki jezik z naslonitvijo na knjižni husitski jezik (predbelogorska češčina) do neke mere nastal kot konstrukt (Stich 1991: 57–62).

² Grdina v svoji analizi izpostavi, da je Trubarjev jezik v bistvu »dejanski konstrukt« na nacionalni ravni (nasproti Vergerjevemu nadnacionalnemu hipotetičnemu knjižnojezikovnemu konstrukt); pri tem Grdina izpostavlja tudi Trubarjev osebni slog, vpliv nemških zgledov in predknjižnega izročila (Grdina 1999: 122–136).

³ Upoštevano je bilo Majarjevo stališče, »da so baš koroško-štajerske oblike most, ki nas veže z Ilirci in ostalimi Slovani, h katerim se je tedaj nagibalo našo občinstvo.« (Breznik 1982: 87) Breznik (1982: 88) tudi sistematično in pregledno navede Svetčeve nove oblike, ki jih je le-ta vpeljal v svoje članke v listu Slovenija leta 1849. Zagovorniki novih oblik in Svetčevi zagovorniki so bili Navratil, Levstik, Miklošič, F.

1.1 Narečna (ne)zaznamovanost knjižnih govorcev

Združevalnost in enotnost sta dve izmed ključnih značilnosti knjižnega jezika. Havránek med drugim pravi (1969): »/K/njižni jezik je skupni način izražanja narodnega občestva.« (cit. po Nebeská 1996: 22). Toda v sodobnem slovenskem jezikoslovju je pogosto pri razpravljanju o govoru in predvsem glasoslovni plati jezika izpostavljena narečna različnost slovenskih govorcev in tudi raziskovalcev (Srebot Rejec 1988: 1–9, 1998: 342). To je glede na desetine še živečih narečnih govorov (Logar 1993; Logar-Rigler 2001) razumljivo. Vprašljiva pa je smiselnost izpostavljanja morebitnih težav pripadnikov različnih narečij v knjižnem govoru pri opisovanju slovenskega glasoslovnega sistema v podpoglavju z naslovom *Izgovorne težave* (Toporišič 2000: 50–52), ki se začne z besedami: »Izgovor knjižnih samoglasnikov je za ljudi z nekaterih narečnih področij lažji, z drugih pa težji, odvisno precej od tega, ali so ta narečja bližja Ljubljani ali bolj ali manj oddaljena.« Govor Ljubljane in njenega središča naj bi bil osnova knjižnega jezika in njegova oživitvev (Toporišič 2000: 12–13), kar je sicer precej upravičeno – če upoštevamo že omenjeno Trubarjevo tradicijo in Kopitarjevo naslonitev na gorenjsko osnovo (Toporišič 1998: 593), ki je v Ljubljani kasneje prevladala.

Poleg že omenjenega poglavja *Izgovorne težave* se izpostavljanje težav govorcev zaradi oddaljenosti določenih govorov (narečij) pojavi v Slovnici še pri vprašanju kolikosti samoglasnikov (Toporišič 2000: 60), nekatere raziskave pa kažejo, da je izgovor kolikostnih fonoloških parov (pri /a/, /i/, /u/, /ɛ/, /o/) v realnem knjižnem govoru vprašljiv ne glede na geografsko poreklo govorca (Tivadar 2004a, b).⁴ Geografska oddaljenost od središča, kar pogojuje tudi govorno oddaljenost in težave pri knjižnem izgovoru, je v Slovenski slovnici izpostavljeno še pri tonemskem naglaševanju (Toporišič 2000: 63). Če k temu Toporišičevemu razpravljanju dodamo še trditve, da je Šolarjeva opredelitev samoglasnikov v SP 1962 posledica njegovega gorenjskega porekla (Srebot Rejec 1998: 342), moramo ugotoviti veliko povezanost slovenskega fonetičnega (tudi novejšega) raziskovanja z govorom posameznega oz. posameznih jezikoslovcev in očitno tudi s subjektivnim predvidevanjem, kakšen naj bi (knjižni) govor bil. Pri fonetičnih raziskavah ima samoopazovanje (tako pri artikulaciji kot pri percepciji) pri postavljanju tez in izbiranju problematike, govorcev in gradiva pomembno vlogo (Šolar 1939), kar ve vsak raziskovalec in učitelj fonetike iz lastnih izkušenj. Vendar to ne sme biti odločujoči kriterij pri opisu jezika. Fonetično relevantni podatki morajo biti pridobljeni na podlagi realnega gradiva s pomočjo instrumentalne oz. perceptivne analize na zadostnem številu primerov.

Cegnar in Matej Cigale, ki je leta 1860 pripravil slovenski državni zakonik in vanj že uvedel nove oblike – nove oblike so bile tako uvedene v uradno slovenščino, ki je bila podlaga za kasnejše šolske knjige in s tem tudi za uveljavitev novih oblik.

⁴ Pri perceptivni analizi slovenskih naglašanih samoglasnikov smo tudi ugotovili, da tako slovenski rojeni govorcev kot priučeni govorcev na ravni rojenih (pri analizah je sodelovala tudi hrvaška govorka, ki slovensko govori kot rojena govorka) nimajo težav z razločevanjem naglašanih /e/ in /ɛ/ ter /o/ in /O/ in kratkih nenaglašanih oz. naglašanih /e/ in /O/ – uspeh ugotovitve pravilnega fonema je bil od 88 % in celo do 98 % (Tivadar 2004b). Težava prepoznavanja ustreznega fonema torej ni v različnosti nekega primarnega govora (narečja) od slovenskega knjižnega jezika, ampak učenje in hotenje govoriti knjižno. Že omenjena regionalna oddaljenost pa lahko celo veliko prispeva k (ne)hotenju govoriti knjižno.

1.2 Vprašljivost ljubljanske osnove knjižnega jezika

Kot smo nakazali že v uvodnih poglavjih tega članka, je pri ukvarjanju z govorom sorazmerno pogosto predvidevanje in sklepanje na podlagi sicer pomembnih sociofonetičnih dejavnikov. Pri tem je potrebno izpostaviti tudi raziskavo o slovenskem naglasu (Srebot Rejec 1988), kjer je bilo v uvodnem delu pri vsakem raziskovalcu naglasa – od Valentina Vodnika do Jakoba Šolarja in SP 1962 (Srebot Rejec 1988: 1–5; Srebot Rejec 1998: 342) – izpostavljeno njegovo regionalno poreklo. Z Bezla-jem (Bezla-j 1939) se je začelo raziskovanje govora na podlagi objektivno preverljivih podatkov, ki pa naj bi bili tudi na nek način usmerjeni s strani jezikoslovca (Bezla-ja oz. Ramovša; Toporišič 1967: 81, cit. po Srebot Rejec 1988: 4). V drugi polovici 20. stoletja se je celotno obravnavanje knjižnega jezika s Toporišičevo Slovnico premaknilo v izpostavljanje Ljubljane kot za knjižni jezik določujočega območja, kar je bilo speto s poudarjanjem ljubljanske tonematike.⁵ Toda pri razpravi o naglasnem mestu glavnih števnikov na -ajst v Slovenskem pravopisu 2001, ki je uzakoni-l le naglas na končaju -ajst, ne pa tudi na korenu, kar je dovoljeno v SSKJ, je bilo v okviru okrogle mize na Radiu Slovenija (Okrogla miza o SP 2001, 16. 5. 2002, 19.00–22.00; skrajšano objavljeno v STUDIU OB 17-IH, 20. 5. 2002, 1. program RSLO) izpostavljeno vprašanje »naravnega« Ljubljančana – bilo je rečeno, da »naravni Ljubljančan« že reče naglas na -ajst (dvanajst itd.), kar so zagovarjali avtorji SP 2001. Drugi udeleženci, tudi iz Ljubljane in okolice, pa so še bolj odločno zagovarjali naglas samo na korenu (SSKJ dopušča obe enakovredni varianti, in sicer *dvanajst* in *dvanájst*).

2 Realnost in opis knjižnega govora

Pri fonetičnem opisu je pomembna izbira in analiza gradiva, ki mora biti jasno razvidno in ustrezno interpretirano. Pomen gradiva in njegovega izbora je velik, saj na govor vplivajo različni dejavniki. Pomanjkljivost aktualnih opisov slovenskega knjižnega jezika, ki so predstavljeni v slovnici, slovarju in pravopisu, je predvsem pomanjkanje predstavitve gradiva, ki je služilo za analizo, kar je lahko tudi problematično, kot se je pokazalo v omenjeni debati ob izidu SP 2001.

2.1 Gradivo in govorci

V tem članku želimo predstaviti podatke in tip fonetične raziskave,⁶ ki je bila izvedena z namenom popisa samoglasnikov v realnem knjižnem govoru, ki bi bil

⁵ Dolenjska in tudi precejšen del gorenjske (narečne) tonematike (z melodijo govora) verjetno ne more biti del knjižnega jezika. Natančne raziskave regionalno obarvanih knjižnih govorcev raziskovalce slovenščine nas še čakajo, vendar vsaj za »dvovršno« dolenjsko tonematiko lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, da govorcem in poslušalcem deluje kot nenavadna, kar so študenti izpostavili v igri vlog na seminarskih urah pri predmetu Slovenski knjižni jezik 1. Prav tako pa tudi imitacija »pojoče« intonacije znanega politika z Dolenjske gotovo nakazuje na zaznamovanost tovrstne intonacije. Vprašanje, kakšna je ljubljanska tonematika in kdo je pravi ljubljanski tonemec, pa čaka na odgovore v prihodnosti (prim. Tivadar – Šuštaršič 2005).

⁶ Predstavljeni podatki in metodologija so bili opravljeni v okviru raziskave, ki je bila podlaga avtorjevi doktorski disertaciji (mentorici prof. dr. Ada Vidovič Muha, prof. dr. Zdena Palková) z naslovom *Kakovost in trajanje slovenskih samoglasnikov* (Tivadar 2008a).

vpliven (medijsko prepoznaven), toda obenem tudi najmanj vplivan (s strani pisave), tj. nebran.

2.1.1 Izbor gradiva za fonetično analizo

Sodobna tehnološka sredstva dajejo možnost, da lahko analiziramo večjo količino realnega (nenaučnega in nebranega) gradiva.

Razmerje med radiem in televizijo je bilo pri količini posnetih oddaj (in celotnem času oddaje) izrazito v korist televizije, kar je v skladu s trenutno močjo televizije. Pri končnem izboru se je potem razmerje sicer spremenilo v rahlo prednost radia:

Tabela 1: Število posnetih oddaj

Medij	Število oddaj	Število govorcev
Televizija	17	5 m + 4 ž in več deset sodelujočih politikov, novinarjev in znanih osebnosti
Radio	12	3 m + 2 ž ter 5 aktivno sodelujočih gostov in več deset kratkih vključevanj »v živo«

Tabela 2: Število izbranih govorcev in oddaj

Medij	Število oddaj	Število govorcev
Televizija	5	1 m + 2 ž in več deset sodelujočih politikov, novinarjev in znanih osebnosti
Radio	6	2 m + 2 ž ter 5 aktivno sodelujočih gostov in več deset kratkih vključevanj »v živo«

Poleg možnosti hitre pridobitve posnetkov smo medijske govorce (radijske in televizijske voditelje) nacionalne RTV-hiše, ki vsi niti več ne delajo na RTV Slovenija, izbrali zato,⁷ ker so praviloma tudi govorno izobraženi,⁸ obenem pa medijsko vsak dan prisotni, tako da postajajo marsikateremu govorncu slovenščine tudi model, vzor.⁹

⁷ V okviru izobraževanja govorcev na radiu in televiziji je ločeno izobraževanje za napovedovalce ter voditelje (najvišja stopnja znanja) in novinarje (nižja stopnja znanja). To dolgoletno izobraževanje radijskih napovedovalcev in fonetikov (več v Tivadar 1999, 2004c) je od leta 2004 dopolnjeno še z dodatnimi programi, ki se izvajajo v Izobraževalnem središču RTV Slovenija.

⁸ Na tem mestu moramo izpostaviti, da je sodelovanje RTV Slovenija, njenega vodstva in Izobraževalnega središča, omogočilo hitro pridobitev kakovostnih posnetkov, kar je v veliki meri pripomoglo h kakovosti in uspešnemu zaključku raziskave, posnetki pa bodo v znanstvene namene lahko uporabljeni še za kakšno dodatno raziskavo.

⁹ Najboljši primer so prav poslušalci, ki kličejo v oddajo Popevka tedna, ki predvsem vsebinsko (prevladujoča šaljivost), deloma pa tudi z načinom govora sledijo voditelju.

2.1.2 Kriteriji za izbiro govorcev

Govorce smo opredelili na osnovi naslednjih formalnih kriterijev:

- a) spol, pri čemer smo želeli enakovredno zastopnost spolov, kar nam je načeloma uspelo;¹⁰
- b) izobrazba – tako formalna izobrazba kot izobrazba in izkušnje na področju govora;
- c) regionalni izvor – prihajajo iz različnih krajev Slovenije, vsi pa delajo in živijo v Ljubljani, kulturno-politično-gospodarskem središču Slovenije, ki ima največji vpliv na oblikovanje knjižnega jezika;
- d) medijske prepoznavnosti – vsi obravnavani govorce so pogosto slišani in gledani po celotnem slovenskem ozemlju (združevalnost knjižnega jezika in jezikovni vzor), obenem pa so tudi najbolj družbeno (poleg politikov) in medijsko (voditelji in novinarji) vplivni govorce.

Govorce so anonimizirani, označeni s simbolom, npr. 001m za 1. moškega govorca in 001z za 1. žensko govorko. Vsa obravnavana besedila so bila nebrana.

2.1.3 Konkretna opredelitev govorcev v analiziranem gradivu

Za končno analizo so bili izbrani 3 moški govorce in 4 ženske govorke. Analizirani so bili:

Moški govorce

1. 001m, diplomirani pravnik, Koroška, 4 leta novinar na radiu in 25 let na televiziji, več kot 10 let od tega tudi voditelj.
Obravnavani redni televizijski tedenski oddaji, povprečna gledanost 8,3 %, tj. 157.800 gledalcev.
2. 002m, študent 3. letnika novinarstva in sociologije kulture, Ljubljana, voditelj na Radiu Slovenija 12 let.
Obravnavani redni tedenski oddaji sta na najbolj poslušanem radiu Val 202 (2. program nacionalnega Radia Slovenija), ta redna tedenska oddaja ima povprečno 14 %, tj. 210.000 poslušalcev.
3. 003m, absolvent univerzitetnega programa, Koroška (Velenje), voditelj na Televiziji Slovenija več kot 5 let.
Obravnavana redna tedenska oddaja je predvajana na najbolj poslušanem radiu Val 202 (2. program nacionalnega Radia Slovenija), povprečna poslušanost 8 %, tj. 120.000 poslušalcev.

Ženske govorke

1. 001z, novinarka in voditeljica (srednja šola), Štajerska (Ptuj), voditeljica na Televiziji Slovenija že 20 let.
Obravnavana redna televizijska tedenska oddaja, povprečna gledanost te oddaje leta 2005 je bila 9,9 % (190.000 gledalcev).

¹⁰ Besed je bilo pri moških govorcih obravnavanih približno enako, v nekaterih primerih samoglasnikov celo več kot pri ženskih govorkah. Prav tako so bili ti trije govorce absolutno primerljivi v vseh merjenih parametrih, zato verjetno še en dodan govorc ničesar ne bi spremenil.

2. 002z, študentka angleščine na FF, Štajerska (Celje), več kot 10 let dela na radiu kot napovedovalka in voditeljica ter govorna mentorica.
Obravnavana redna tedenska oddaja je predvajana na najbolj poslušanem radiu Val 202 (2. program nacionalnega Radia Slovenija), ta redna tedenska oddaja ima povprečno 7 %, tj. 105.000 poslušalcev.
3. 003z, diplomirana novinarka, Ljubljana z okolico (Vrhnika), voditeljica na Televiziji Slovenija več kot 15 let.
Obravnavana televizijska oddaja je imela 11,9 % gledanost, 214.000 gledalcev.
4. 004z, novinarka, Pomurje, več kot 10 let dela na radiu kot napovedovalka in voditeljica.
Obravnavani redni tedenski oddaji sta predvajani na najbolj poslušanem radiu Val 202 (2. program nacionalnega Radia Slovenija), ki ima 8 %, tj. 120.000 poslušalcev.
Analizirani govorniki so bili rojeni med letoma 1978 in 1954, torej stari od 29 do 53 let, tj. v najbolj aktivnih letih.

2.2 Instrumentalna analiza samoglasnikov

Osnovni namen naše raziskave je bil na dovolj veliki količini (nebranega) gradiva celovito popisati samoglasnike v govorjenem knjižnem jeziku in s tem preveriti njihov popis v Slovenski slovnici in aktualnem pravorečnem priručniku, Slovenskem pravopisu 2001, poglavje Glasoslovje, ki se sicer načeloma ujema z aktualno slovnico (Toporišič 2000: 46–63; prim. Tivadar 2003: 98–109, 2004a).

Obravnavane oddaje so pogosto vsebovale precej glasbe, tako da je bilo treba poleg govora izločiti tudi veliko glasbe, zraven pa smo izločili še reklame ter drugo (aplavz in razne šume, npr. govorjenje enega govornika čez drugega, kašljanje ipd.). Tako je mnogo izbranih oddaj ponudilo bistveno manj za analizo uporabnih besed.

2.2.1 Izrezovanje nevtralnih povedi in stavkov

Prvi korak k sami analizi samoglasnikov je bilo izrezovanje nevtralnih povedi, kar je potem omogočalo merjenje samoglasnikov. Ko so bile povedi izrezane, so bile tudi ocenjene, in sicer s strani treh oseb: M. H., fonetik in slovenist, M. H., diplomant slovenistike in 2. letnika slavistike, in H. T., fonetik in slovenistik, pisec tega članka.¹¹ Poudarek namreč bistveno spremeni podobo samoglasnika.

2.2.2 Izbiranje besed v nevtralni stavčni poziciji za analizo samoglasnikov

Iz povedi smo izrezali samo besede v nevtralnem stavčnem položaju – to so bile besede ne na začetku in ne na koncu stavka, kjer so besede načeloma poudarjene –, ki smo jih najprej razvrstili glede na analizirano osebo in oddajo (posebna mapa) ter nato glede na samoglasnik (razvrščanje v podmape). Izrezovanje je bilo opravljeno v programu COOL Edit Pro, verzija 2.1. Pri vsakem govorniku smo analizirali najmanj 60

¹¹ Posebej se je treba zahvaliti tudi obema kontrolnima osebam za pomoč pri izbiranju.

minut govorjene oddaje in izbrali najmanj 350 za analizo primernih besed (pa tudi do 600 besed). Načeloma so bile izločene poudarjene besede – slušna ocena in kontrola na podlagi jakosti samoglasnika na akustični sliki.

Besede smo označili v programu PRAAT (verzija 4.5.02) – 1992–2007, avtorja Paul Boersma in David Weenink, Institute of Phonetic Sciences, University of Amsterdam, Spuistraat 210, 1012VT Amsterdam, The Netherlands, ki je specializiran fonetični program, brezplačen in se sproti nadgrajuje; www.praat.org;¹² samoglasnike smo (s pomočjo nekaterih avtomatskih pripomočkov programa PRAAT) ročno označili – določili smo meje samoglasnikov.

Zaradi različnega položaja samoglasnika v besedi smo morali besede izbirati in ločevati glede na položaj samoglasnika v besedi (inicialni, medialni, finalni – začetni, sredinski, končni; npr. dolgi in naglašeni /i/ v besedi merítev je sredinski). Rezultati so bili potem predstavljeni kot povprečne vrednosti ne glede na položaj samoglasnika v besedi, saj so bile razlike med njimi majhne.

2.2.3 Merjena parametra pri instrumentalni analizi samoglasnikov

Pri samoglasnikih smo se osredotočili na dva v slovenskem jeziku zelo pomembna parametra, in sicer na:

A) kakovost samoglasnikov – kakovost (kvaliteto) samoglasnikov smo določili s pomočjo formantne analize v programu PRAAT (od F_0 , osnovnega tona, do F_4 , pri tem pa smo se osredotočili predvsem na razlikovanje med F_1 in F_2 , ki sta tudi najbolj razločevalna). Samoglasnik smo analizirali v njegovem najbolj razvidnem delu. Izbrali smo samoglasnike z najmanj 3 nihaji – vrhovi, tako da je bilo možno zanesljivo meriti formantno strukturo. Reduciranje se v slovenskem jeziku pojavlja na kratkih samoglasnikih, naglašanih in nenaglašanih, predvsem v osrednjeslovenskih govorih.¹³ Zato je zanimiva primerjava naglašanih in nenaglašanih samoglasnikov ter količina določenih fonemov v posameznih položajih:

a) kratkih naglašanih samoglasnikov je po predvidevanjih in pravilu o kratkem naglašnem samoglasniku samo v zadnjem ali edinem zlogu (Toporišič 1978: 306) bistveno manj kot naglašanih v nezadnjem zlogu. Kratki samoglasniki se bodo pojavljali predvsem v zadnjem zlogu in na mestu predpanskega obrazila pri sestavljenkah (tip najuspešnejši, podoficir ...), prav tako so v nezadnjem, in sicer načeloma v začetnem položaju, samo pri posameznih besedah (námreč, ámpak, kákšen – poljubnostni zaimek ...);

¹² Meritve smo izvedli v izbrani verziji (verzija 4.5.02). Bistvenih izboljšav za merjenje samoglasnikov (formanti in trajanje) v naslednjih verzijah zadnjih mesecev ni bilo, obenem pa smo s tem zagotovili konstantnost pogojev in relevantnost podatkov.

¹³ Na tem mestu moramo opozoriti še na različnost naglasnega mesta v nekaterih glagolskih deležnikih -l m spola -áti/-íti/-éti -im, ki se v »spontanem« (to pomeni ne naučenem) govoru izgovarjajo pretežno na samoglasniku pred -l in ne na predpisanem naglasu na koremskem samoglasniku – prim. (po)ležati, govoriti, (po)leteti – poležál, govoril, poletél. Podobno je pri že omenjenem prevzemanju reduciranih zemljepisnih imen (prim Brník). Prav tako lahko reduciranje privede do nerazlikovanja med besedami (prim. izgovor [urət] za urad) oz. težjega sprejemanja besedila.

- b) v sredinskem položaju se kratki in naglašeni samoglasniki ne bodo pojavljali; izjema je polglasnik, ki je v slovenskem jeziku opredeljen kot vedno kratki (Srebot Rejec 1998; Toporišič 1976–2000);
- c) ozka /e/ in /o/ naj bi bila samo dolga in naglašena (Toporišič 1976–2000, Srebot Rejec 1998).

B. trajanje samoglasnikov – v slovenskem knjižnem jeziku je prav trajanje eden zelo pomembnih dejavnikov govorenega jezika, imelo naj bi tudi fonološki značaj (Toporišič 2000: 46–73), kar se sicer po nekaterih raziskavah, predvsem novejših, ne potrjuje (Srebot Rejec 1998, Šuštaršič-Komar-Petek 1995; Tivadar 2004a, b).¹⁴ Vsekakor pa je dolžina zelo pomembna in značilna za posamezni fonem (tako smo merili poleg formantne strukture tudi trajanje slovenskih fonemov).

2.3 Opis samoglasnikov na podlagi dobljenih rezultatov

Slovenski samoglasniki imajo v nebranem govoru naslednje značilnosti:

- a) slovenski samoglasniki so ob upoštevanju naravnih odklonov jasno izgovorjeni (izrazito formantno polje – glej preglednici 1–2);
- b) obstaja enotna podoba slovenskih samoglasnikov glede na govorce istega spola (glej grafa 1 in 2);
- c) F_1 in F_2 določata slovenske samoglasnike (glej preglednici 1–2 in grafa 1 in 2);
- d) nenaglašeni e in o niso »široki«, glede na izmerjene vrednosti formantov niso taki kot naglašeni široki /E/ in /O/ (glej grafa 1 in 2);¹⁵
- e) nenaglašeni e, o in a so glede na formantne vrednosti centralizirani (proti polglasniku), tvorijo svoj samoglasniški trikotnik (glej grafa 1 in 2, prim. Tivadar 2008b);
- f) ozki /e/ in /o/ niso dolgi glede na trajanje dolgo naglašanih /E/ in /O/ (aktualna kodifikacija v Slovenski slovnici in SP 2001: »dolgi in ozki«). Naglašene foneme bi po trajanju lahko razvrstili nekako takole: polglasnik okrog 50 ms, fonema /i/ in /u/ med 50 in 70 ms, ozka fonema /e/ in /o/ med 65 in 85 ms, potem široka fonema /O/ in /E/ med 80 in 100 ms, najdaljši fonem pa je fonem /a/, ki naglašen praviloma traja čez 100 ms (med 95 in 125 ms).
- g) nenaglašeni samoglasniki so kratki in imajo vrednosti med 40 in 60 ms (praviloma pod 50 ms);
- h) obstaja značilna razlika med moškimi in ženskimi samoglasniki (glej preglednici 1–2 in grafa 1 in 2).

¹⁴ Zanimiva je npr. reklama na radijskih programih, ki ne upošteva fonološke razlike na sicer najbolj fonološko razlikovalnem – na osnovi trajanja – fonemu /a/: [te dva – prihodnOst je prišla]. Očitno tukaj pri reklamnih agencijah in ustvarjalcih reklam (tj. različnih kreativnih sodelavcih), ki zelo pazijo na jezikovni izraz in celotno izrazno podobo, ni bilo občutka razlikovanja med tema dvema končnicama. Lahko zaključimo, da očitno trajanje tukaj ni bilo posebej razlikovalno.

¹⁵ Fonema /E/ in /O/ sta v preglednicah in grafih zapisana kot /E/ in /O/.

Preglednica 1: Povprečne vrednosti formantov F1 in F2 (ter absolutna in relativna standardna deviacija) v Hz za posamezne foneme pri analiziranih ženskih govorkah.

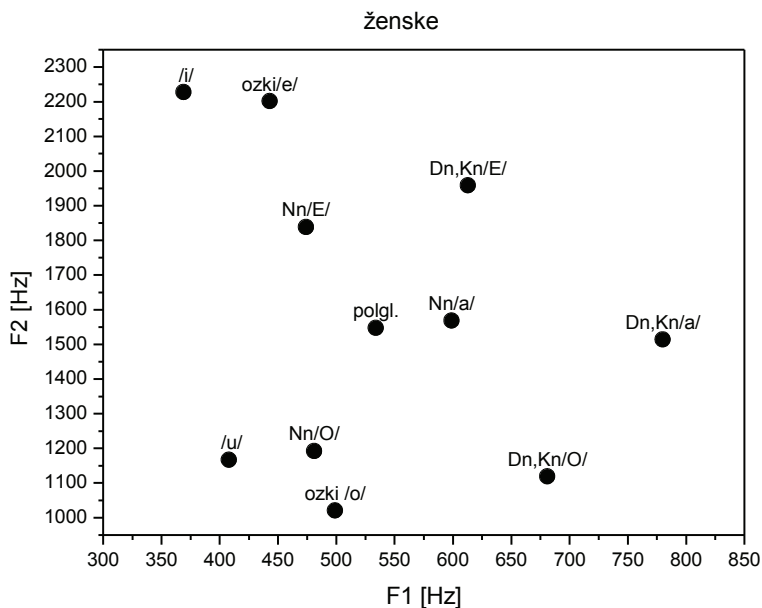
fonem	F1 (Hz)		F2 (Hz)		rel. sd od F1 [%]	rel. sd od F2 [%]
/i/	369	± 15	2227	± 204	4	9
ozki /e/	443	± 65	2201	± 155	15	7
Nn /ɛ/	474	± 80	1838	± 168	17	9
Dn,Kn /ɛ/	613	± 83	1958	± 116	14	6
Dn,Kn /a/	780	± 129	1514	± 155	17	10
Nn /a/	599	± 126	1568	± 167	21	11
polglasnik	534	± 107	1547	± 183	20	12
Dn,Kn /O/	681	± 89	1119	± 109	13	10
Nn /O/	481	± 103	1192	± 176	21	15
ozki /o/	499	± 83	1021	± 126	17	12
/u/	408	± 63	1167	± 249	15	21

Preglednica 2: Povprečne vrednosti formantov F1 in F2 (ter absolutna in relativna standardna deviacija) v Hz za posamezne foneme pri analiziranih moških govorcih

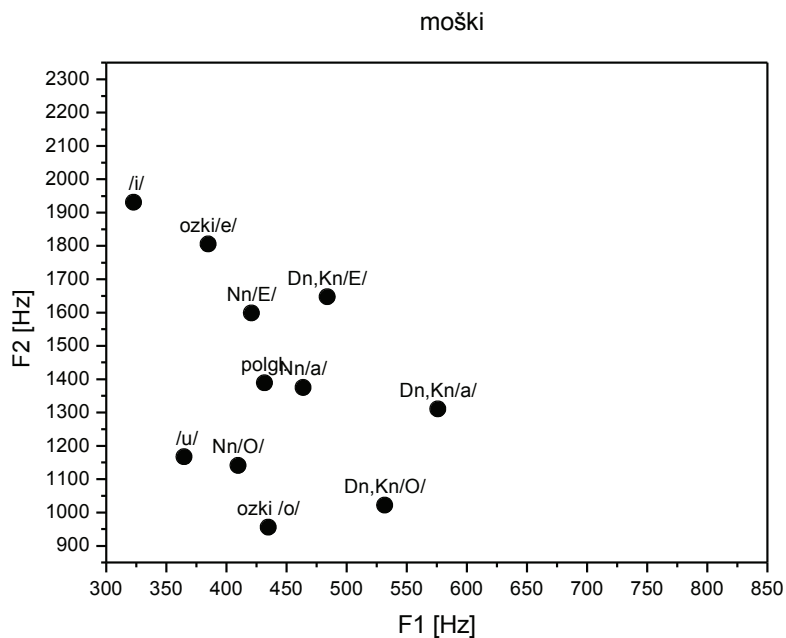
fonem	F1 (Hz)		F2 (Hz)		rel. sd od F1 [%]	rel. sd od F2 [%]
/i/	323	± 35	1931	± 190	11	10
ozki /e/	385	± 38	1805	± 201	10	11
Nn /ɛ/	421	± 62	1598	± 179	15	11
Dn,Kn /ɛ/	484	± 59	1647	± 188	12	11
Dn,Kn /a/	576	± 82	1310	± 133	14	10
Nn /a/	464	± 76	1375	± 141	16	10
polglasnik	432	± 70	1389	± 169	16	12
Dn,Kn /O/	532	± 74	1021	± 78	14	8
Nn /O/	410	± 68	1141	± 177	17	16
ozki /o/	435	± 67	955	± 117	15	12
/u/	365	± 62	1167	± 216	17	19

3. Enotnost in idealna razločevalnost samoglasnikov v slovenščini

Na osnovi predstavljenih rezultatov lahko torej zaključimo, da ima slovenski govorjeni knjižni jezik enotno podobo. Samoglasniki v slovenskem knjižnem govoru so izgovorjeni jasno in vsak samoglasniški fonem ima svoje mesto v akustični podobi slovenščine, vključno z upoštevanjem standardnih odklonov. Predstavljena podoba slovenskih samoglasnikov kaže realno idealno podobo knjižne slovenščine, ki je enotna ne glede na narečno osnovo govorcev. Zato lahko pritrdimo besedam iz Uvoda v Slovar slovenskega knjižnega jezika: »Pri določanju izgovora je praviloma upoštevano vse slovensko ozemlje, predvsem pa osrednji del z Ljubljano; upoštevana je tudi tradicija.« (Sazu 1970: XI, podčrtal H. T.) S poudarkom na vseslovenskosti knjižnega govora, kar se je iz nerazumljivih razlogov zanemarjalo, obenem pa neustrezno poudarjalo

Graf 1: Povprečne vrednosti formantov F_2 , prikazane v odvisnosti od povprečnih vrednosti formantov F_1 , izmerjenih pri ženskih govorkah.

Graf 2: Povprečne vrednosti formantov F_2 , prikazane v odvisnosti od povprečnih vrednosti formantov F_1 , izmerjenih pri moških govorkih.

slovensko narečno različnost v okviru obravnave knjižnega jezika.

LITERATURA

- BREZNIK, Anton, 1982: Razvoj novejšje slovenske pisave pa Levčev pravopis. *Jezikoslovne razprave (ur. J. Toporišič)*. Ljubljana: Slovenska matica. 83–133.
- GRDINA, I., 1993: Začetki slovenske književnosti med protestantsko in katoliško reformacijo. *Slavistična revija* 41/1. 77–129.
- – 1999: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Založba Obzorja.
- LOGAR, T., 1993: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Mladinska knjiga. (PRILOGE: Karta slovenskih narečij [Kartografsko gradivo]1:500.000; Slovenska narečja [Zvočni posnetek] 4 zvočne kasete.
- LOGAR, T., RIGLER, J., FRIDL, J., 2001: Slovenska narečja [Kartografsko gradivo]. *Nacionalni atlas Slovenije* [Kartografsko gradivo]/Inštitut za geografijo, Geografski inštitut Antona Melika. Ljubljana: Rokus.
- NEBESKÁ, I., 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova (Acta Universitatis Carolinae. Philologica. Monographia, 126).
- Okrogla miza o SP 2001 na Radiu Slovenija, 16. 5. 2002, 19.00–22.00; skrajšano objavljeno v *STUDIUM OB 17-ih*, 20. 5. 2002, 1. program Radia Slovenija.
- SAZU, 1970–1991: *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ), I–V, 1970–1991*. Ur. Anton Bajec idr. Ljubljana: DZS.
- – 2001: *Slovenski pravopis (1. Pravila. – 6., ponovno pregledana izd. 2. Slovar)*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- SREBOT REJEC, Tatjana, 1988: *Word Accent and Vowel Duration in Standard Slovene*. An Acoustic and Linguistic Investigation. München.
- – 1998: O slovenskih samoglasniških sestavih zadnjih 45 let. *Slavistična revija*. 339–346.
- STICH, A., 1991: O počätčích moderní spisovné češtiny. *Naša řeč* 2. 57–62
- ŠOLAR, J., 1939: Slovenska čitanka in slovnica za drugi razred srednjih in sorodnih šol (2., predelana izd.). Fonetični pouk v srednji šoli. Ljubljana: Banovinska zaloga šolskih knjig in učil. 103–106.
- ŠUŠTARŠIČ, R., KOMAR, S., PETEK, B., 1995: Slovene: Illustrations of the IPA. *Journal of the International Phonetic Association* 25/2. 86–90.
- ŠUŠTARŠIČ, R., TIVADAR, H., 2005: Perception of tonemicity in Standard Slovene. *Govor* 22/1 (2005). 23–35.
- TIVADAR, H., 1998: Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje (ob akustični analizi fonema /v/ na primerih iz radijskih besedil). Diplomsko naloga. Praga, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti [H. Tivadar].
- – 1999: Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 47/3. [341]–361.
- – 2003: Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik. Magistrsko delo. Ljubljana, Praga: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti [H. Tivadar].
- – 2004a: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. [31]–48.
- – 2004b: Priprava, izvedba in pomen perceptivnih testov za fonetično-fonološke raziskave (na primeru analize fonoloških parov). *Jezik in slovstvo* 49/2. 17–36.
- – 2004c: Podoba in funkcija govornega knjižnega jezika glede na nekknjižne zvrsti. (zb. Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem / Mednarodni znanstveni simpozij

Obdobja – metode in zvrsti.) Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 437–452.

- 2008a: *Kakovost in trajanje samoglasnikov v govornem knjižnem jeziku* (doktorska disertacija). Ljubljana, Praga: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko [H. Tivadar].
- 2008b: Pravorečje, knjižni jezik in mediji. V: PEZDIRC-BARTOL, Mateja (ur.). *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji : zbornik predavanj*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 24–35.
- TOPORIŠIČ, J., 1967: Pojmovanje tonemičnosti slovenskega jezika. *Slavistična revija* 15. 64–108.
- 1978: *Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika*. Maribor: Založba Obzorja.
- 1993: Jakoba Riglerja teza o začetkih slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 41/4. 449–464.
- 1998: Življenje in delo p. Stanislava Škrabca. *Jezikoslovna dela* 4 (ur. J. Toporišič). Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 591–606.
- 2000: *Slovenska slovnica* (četrta, prenovljena in razširjena izdaja). Maribor: Založba Obzorja.

SUMMARY

Based on the results presented in the article, one can conclude that spoken standard Slovene is a uniform language. Vowels in standard Slovene are pronounced clearly and every vowel phoneme has its place in the acoustic tapestry of Slovene, even when one takes into consideration variation with regard to the standard. The picture of Slovene vowels that is presented demonstrates the ideal image of standard Slovene in practice, which is uniform regardless of the dialectal provenience of the speakers. The author agrees with the statement in the Introduction to *Slovar slovenskega knjižnega jezika* [Dictionary of Standard Slovene]: “In codifying the pronunciation, the authors normally took into account the entire Slovene territory and the central region with Ljubljana in particular; they also considered the tradition.” The emphasis is on the all-Slovene character of standard pronunciation, which has been ignored for unknown reasons while Slovene dialectal diversity in the treatment of standard Slovene has been incorrectly emphasized.